

gubici i štete uslijed ratnih razaranja kao podloga za vođenje agrarne politike

anton šeda

ministarstvo poljoprivrede,
šumarstva i vodoprivrede
republike hrvatske,
zagreb, hrvatska

primljeno travnja 1992.

Autor, uza sve ograde oko analiziranih podataka, nastoji što potpunije iznijeti opseg šteta što ih je neposredno ili posredno pretrpjela poljoprivrede, uključivo i prehrambeni dio industrije, i ruralna područja, i to još uvijek za vrijeme trajanja rata. Uključene su štete i gubici u šumarstvu i ribarstvu. Prvenstvena namjera članka jest pokazati kolika je važnost brzog prikupljanja što kvalitetnijih podataka, da bi se što preciznije definirala struktura šteta i stupanj deficijencije preostalih kapaciteta. Sve to ima poslužiti utvrđivanju prioritetnog spiska u saniranju, rekonstrukciji ili gradnji novoga u poljoprivredi i srodnim primarnim djelatnostima.

—>Govoriti o gubicima i štetama ratnih razaranja što su posljedicom agresivnog i prljavog rata što ga Republika Srbija, Republika Crna Gora i jugovojaska vode protiv Republike Hrvatske, znači utemeljivati polazišta i pretpostavke kako sadašnje, tako i buduće poljoprivredne politike, odnosno koncepcije, strategije i politike razvoja hrvatskog agrara¹⁾.

1. metodološke napomene

U tu svrhu, u početku nužno izložiti i nekoliko pristupnih metodoloških napomena:

1. U ovom je trenutku zapravo teško govoriti o ratnim štetama i gubicima zbog ratnih razaranja. Postoji definirana metodologija prikupljanja, evidentiranja i valoriziranja podataka o ratnim štetama (kako direktnim, tako i indirektnim), i tek podaci koji su posljedicom takva rada mogu se smatrati podacima o ratnoj šteti. Podacima što bi proizašli iz takve metodološke i evidencijske osnove, mi nažalost danas ne raspoložemo. Iz tog razloga smatram korektnim koristiti pojam indikativnih podataka o gubicima i štetama uslijed ratnih razaranja.
2. Ratna razaranja još nisu prestala, te valja očekivati da će iznos, a i struktura ratne štete biti znatno izmjenjeni u odnosu na današnje podatke osobito na regionalnoj razini. Naime, očekujemo da će agresor (pokušati) oteti svu pokretnu imovinu, a glede nepokretne imovine, gubici će uvelike ovisiti i o učinkovitosti UNPROFORA, budući da je relevantan spisak objekata što su pod

1) U pripremi podataka za pisanje ovog teksta surađivali su djelatnici Ministarstva i Šumarskog instituta iz Jastrebarskog.

kontrolom agresora, posredovanjem Vladina ureda za UNPROFOR dostavljen mirovnim snagama Ujedinjenih Naroda. Time su popisani objekti *de iure* stavljeni pod zaštitu Ujedinjenih Naroda. Poznavajući vandalsku prirodu agresora, vrlo je upitno u kakvu će se obliku, njihovim povlačenjem s teritorija Republike Hrvatske, zateći nadasve gospodarski objekti (gdje svakako uključujem i seoska gospodarstva, kao životne, ali i radne cjeline). S metodološkog stajališta smatrao sam prihvatljivim podijeliti ukupni prostor Republike Hrvatske na (a) privremeno okupirani teritorij, (b) teritorij izložen ratnim razaranja, a pod kontrolom Republike Hrvatske, i (c) teritorij na kojem se u punoj mjeri primjenjuju sva institucionalna, pravna i politička rješenja što svjedoče o punom državnopravnom suverenitetu Republike Hrvatske.

3. Ne raspoložemo ni znanstvenim procjenama, što bi na podlozi vjerodostojnih podataka o ratnim štetama (izravnim i neizravnim) a temeljem uvažavanja cikličkog karaktera poljoprivredne proizvodnje (osobito u stočarstvu, ali i u ratarstvu) kao i budućih ograničenja u raspolaganju i korištenju obnovljivih prirodnih resursa, jasno ukazivale na dugoročnu dimenziju ratnih šteta, i na njihov utjecaj na dinamiku i pravce gospodarskog razvitka u poljoprivredi. Osobito mislim na činjenicu da je ovog trenutka teško procijeniti koliko će i u kojem razdoblju, miniranja obradivih površina, pa i šuma i drugih prostora, uništavanje sjemenskog i rasplodnog materijala, korištenje materijala niže kakvoće (čime se neposredno smanjuju prinosi) i slične činjenice bitno utjecati na njihovu utilizaciju.
4. Kako je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede zapravo Vladin resor za upravljanje korištenjem i razvojem obnovljivih prirodnih resursa, nužno je obuhvatiti i druga područja, u manjoj ili većoj mjeri povezana i s razvojem poljoprivrede. Na umu imam prije svega, područje šumarstva i preradivačke djelatnosti što se na njega oslanjaju, dakle, uz prehrambenu i duhansku industriju, još i preradu drva. Cjelovitosti radi, uz područje slatkovodnog ribarstva obuhvatit ću i područje morskog ribarstva, iako je ono u sastavu Ministarstva pomorstva i brodogradnje.
5. Konačno, ali ne i manje važno, treba očekivati da će Ministarstvo obnove uskoro cjelovitije izložiti ukupnost podataka i procjena, na kojima će temeljiti ukupnu koncepciju gospodarske obnove, pa i u agraru, a što će biti validnom osnovicom i za programiranje razvoja. S tog stajališta, a do prikupljanja konačnih podataka o ratnim štetama u poljoprivredi (ukupnom gospodarstvu) Republike Hrvatske, treba se založiti za ujednačavanje metodološke osnove, kao bitne pretpostavke kako njene obnove, tako i razvitka.

2. gubici i štete u poljoprivredi i prehrambenoj industriji

Neposredne i posredne posljedice ratnih razaranja u poljoprivredi i preradi poljoprivrednih proizvoda Republike Hrvatske, mogu se odrediti kao katastrofalne. Iako je nemoguće potpun uvid u razaranja zbog izostanka uobičajenih komunikacija, zbog različitih metodoloških pristupa i ocjena osobito o posrednim štetama, dostupni su podaci apsolutno zastrašujući. Na razini Republike Hrvatske štete se procjenjuju na blizu 20 mlrd. US dolara, u čemu ratna razaranja i uništenja objekata, opreme i drugih oblika osnovnih sredstava, kao neposredne štete, u ukupnim štetama hrvatskog gospodarstva sudjeluju oko 76%, dok posredne štete, primjerice u poslovanju oko 24%. Ukupni su gospodarski potencijali kroz aspekte poslovanja umanjeni za 30-35%, a značajan je dio kapaciteta potpuno uništen, ili sveden na minimalnu razinu utilizacije. O tome rječito svjedoče podaci iz tablice 1.

U veljači 1992. neposredno su štete u poljoprivredi Republike Hrvatske iznosile oko 9,22% ukupnih neposrednih šteta u gospodarstvu Republike Hrvatske, odnosno uključivanjem i socijalne infrastrukture 6,65%. Referentni podaci za posredne štete bili su 10,97% i 7,45%, a za ukupne (neposredne i posredne) štete 9.85% i 6.95%.

Tablica 1

Procjenjene neposredne i posredne štete u poljoprivredi, šumarstvu i vodoprivredi, te izvedenim preradivačkim djelatnostima Republike Hrvatske

Područja	— u milijunima US dolara					
	Neposredne štete	Posredne štete	Ukupno	Struktura ukupnih šteta		
				djelatnosti Ministarstva = 100	ukupno gospodarstvo = 100	sveukupno gospodarstvo = 100
1	2	3	4	5	6	7
Poljoprivreda i prehrambena industrija	780	520	1.300	50,98	9,85	6,95
Šumarstvo i drvna industrija	630	330	960	37,65	7,27	5,13
Vodoprivreda	150	140	290	11,37	2,20	1,55
Ukupno djelatnosti Ministarstva	1.560	990	2.550			
Ukupno gospodarstvo Republike Hrvatske ¹⁾	8.460	4.740	13.200			
Sveukupno gospodarstvo Republike Hrvatske ²⁾	11.730	6.980	18.710			

1) Gospodarske djelatnosti.

2) Gospodarske djelatnosti i djelatnosti socijalne infrastrukture.

Izvor: dokumentacija Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Iako čitav teritorij Republike Hrvatske trpi od razaranja, glavnim je ratnim operacijama (a time i razaranja) obuhvaćeno 40 od 102 općine, odnosno 53,7% površine Republike, na kojem je živjelo 36% žitelja Hrvatske, te privredivalo preko 31% ukupno uposlenih na području Hrvatske, ostvarujući preko 30% proizvodnje. Riječ je o području vrijednih prirodnih resursa, poglavito visoko vrijednih poljoprivrednih (51,6% obradivih površina Republike) i šumskih površina, te energetskih izvora (nafta i vode). Treba dodati i 19 općina koje su trpjele ograničena razaranja, poglavito djelovanjem neprijateljske avijacije na gospodarske i civilne ciljeve (vrlo često upravo na silose i skladišta hrane, te na kapacitete za preradu hrane).

Štetu u jedinstvenom kompleksu poljoprivrede, šumarstva, drvne industrije i vodoprivrede iznose oko 2,56 mlrd. dolara, približavajući se ukupnim štetama u industriji. Od ukupno 1.985.345 ha obradivih površina u Republici Hrvatskoj, više od 25% površina nalazi se na području općina izvan kontrole vlasti Republike Hrvatske, i na tom području nema mogućnosti za ubiranje plodova i usjeva. Ocjenjuje se da je ukupna poljoprivredna proizvodnja zbog ratnih razaranja umanjena za preko 35%. U potpunosti su uništeni ili otuđeni pojedini veliki proizvodni i distributivni kapaciteti, što su bili nosioci poljoprivredne proizvodnje i prerade hrane.

Evidentirana sveukupno nastala direktna šteta (bez individualnih gospodarstava) u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i u preradi poljoprivrednih proizvoda krajem veljače 1992. iznosila je preko 7 milijardi IIRD (bez procjene vrijednosti uništenih i ukradenih osnovnih sredstava) čemu treba dodati i gubitke u stočarstvu u iznosu od 7,5 milijardi IIRD.

Medu više od 600.000 prognanika i izbjeglica najviše ima upravo seljaka i njihovih obitelji, a s razlogom se može ocijeniti da se Hrvatskoj nametnutim ratom (što u prvi plan ističe faktičko događanje genocida, etnocida i ekocida) najviše ugrožavaju upravo seljaci i selo, kao njihova zaokružena životna, radna i kulturna cjelina.

Temeljem prikupljenih podataka i izvršenih procjena na farmama poduzeća i odgovarajućih pretprocjena na privatnom sektoru poljoprivrede, u stočarstvu Republike Hrvatske (temeljem procjene opsega i razine dosadašnjih razaranja) može se očekivati sljedeće gubitke po vrstama stoke: goveda preko 40%, svinja preko 27%. ovaca i koza preko 40%, konja 35%, te peradi preko 15%. Medu ostalim,

uništeno je ili otuđeno (tablica 2) preko 120.431 krava i junica, oko 65.280 krmača i nazimica, gotovo 14.000 konja od čega oko 250 visokokvalitetnih (8.042 grla kobila i omica), preko 231.700 ovaca za priplod, preko 2.468.000 komada peradi... Međunarodnoj su javnosti nešto poznatiji slučajevi otimanja i uništavanja lipicanaca, osobito na ergeli Lipik, gdje je (prema sadašnjim podacima) na brutalan način ubijeno preko 30 ovih rasnih i plemenitih životinja, dok je ukupan broj uništenih i poginulih veći.

Tablica 2

Pregled šteta kod rasplodne stoke u Hrvatskoj

Redni broj	Vrsta stoke	Stanje početkom 1991. g.	Uništeni i otuđeno agresijom	% štete
1	2	3	4	5
1	Krave i junice	473.141	120.431	25,45
2	Krmače i nazimice	229.508	65.280	28,44
3	Ovce za priplod	584.820	231.700	39,62
4	Kobile i omice	21.828	8.042	36,84
5	Perad	16.512.000	2.468.000	14,95

Izvor: dokumentacija Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Svakako treba upozoriti da je osnovno stado većine domaćih vrsta životinja pretrpjelo čak i veće štete u odnosu na brojno stanje ukupnog stočarstva. To je posljedica odgovarajućeg rasporeda društvenih farmi, odnosno područja zahvaćenog agresijom, ali i pojačanog izlučivanja stoke iz rasploda, kao i veće osjetljivosti ovih kategorija stoke u otežanim ratnim uvjetima proizvodnje. Svako daljnje širenje agresije, odnosno eskaliranje ratnih djelovanja donosi i nova razaranja i uvećane štete.

Iako su gospodarski potencijali, kao i prirodni resursi u poljoprivredi ozbiljno reducirani ratnim razaranja, otimanjem ili njihovim privremenim zaposjedanjem, sa zadovoljstvom moramo konstatirati da smo (uz značajan udio humanitarne pomoći upućene Republici Hrvatskoj u obliku hrane) prihvaćenom agrarnom kao i ukupnom gospodarskom politikom, uspjeli izbjeći sve zamke restrikcija i ograničenja u opskrbi prehrambenim proizvodima, ostajući time na tragu orijentacije da se agrar razvija na tržišnim osnovama, a ne potpunom državnom kontrolom proizvodnje, distribucije i potrošnje. Takva vitalnost poljoprivredne proizvodnje, te prerade poljoprivrednih proizvoda svakako je dobar pokazatelj stvarnih poljoprivrednih mogućnosti Republike Hrvatske.

Tablica 3

Obradive površine na okupiranom području

Redni broj	Kategorija obradivih površina	Površina u ha	Struktura (%)
1	2	3	4
	Obradive površine od toga:	465.521	23,4
1	Oranice i vrtovi	351.430	24,0
2	Voćnjaci	22.061	30,9
3	Vinogradi	18.037	29,1
4	Ostalo	73.993	21,0

Izvor: dokumentacija Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Kako se može vidjeti iz tablice 3, na okupiranom se području nalazi gotovo 1/4 obradivih površina (23,4%, odnosno 465.521 ha), čime je znatno smanjen proiz-

vodni potencijal hrvatske poljoprivrede. Spomenuti podatak dobiva na važnosti, znamo li da se radi o najkvalitetnijim zemljištima u Republici Hrvatskoj (Baranja, Istočna i Zapadna Slavonija), na kojima se ostvaruje oko 35% ratarske proizvodnje u Hrvatskoj. Čak 30,9% voćnjaka (odnosno 22.061 ha), te 29,1% vinograda (odnosno 18.037 ha) nalazi se pod privremenom kontrolom agresora. Dodajmo i 24,0% oranica i vrtova, kako bismo imali puniji pregled razornih posljedica osvajačkog rata. Raspoloživi podaci o izgubljenom prihodu u biljnoj i stočarskoj proizvodnji (u globalu, i po osnovnim kulturama) svakako su nepotpun, ali i indikativan izraz gubitaka u poljoprivrednoj proizvodnji 1991., te mogući temelj procjenama o gubicima u 1992. i u idućim godinama (Tablice 4, 5 i 6).

Tablica 4

Orijentacijska struktura sjetve na površinama na okupiranom području

Redni broj	Kultura	Površina (ha)	Prinos (t/ha)	Gubitak (ukupno tona)
1	2	3	4	5
1	Pšenica	70.100	4,1	287.400
2	Kukuruz	170.000	4,3	731.000
3	Šćerna repa	11.800	45,0	531.000
4	Suncokret	9.700	2,5	24.000
5	Soja	10.100	2,3	23.000
6	Duhan	3.200	1,3	4.200
7	Ostalo	76.500	—	—
Ukupno:		351.400		

Izvor: dokumentacija Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Tablica 5

Izgubljeni prihod u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji

Redni broj	Primarna poljoprivredna proizvodnja	Vrijednost izgubljenog prihoda
1	2	3
1	Biljna proizvodnja	540.000
	Ratarstvo	420.000
	Voćarstvo	66.000
	Vinogradarstvo	54.000
2	Stočarska proizvodnja	293.000
	Krave i junice	180.000
	Krmače i nazimice	32.000
	Ovce	12.000
	Konji	6.000
	Perad	40.000
	Tovni materijal	
Sveukupno		833.000

Izvor: dokumentacija Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

O štetama i gubicima u poljoprivredi Republike Hrvatske moguće je govoriti i s obzirom na buduće smanjenje prinosa, uslijed djelovanja cikličkog karaktera poljoprivredne proizvodnje, što će u stočarstvu imati zasigurno višegodišnje posljedice, a kod pojedinih kultura u biljnoj proizvodnji i desetljetne posljedice. Jedva da je moguće ovog trenutka uočiti sve posljedice slojevitih promjena što će ih na

strukturu i razvitak sela kao složene socijalne, kulturne, antropološke, proizvodne zajednice imati ovaj rat. Stoga se razložnim čini koncentrirati se na neposredne posljedice ratnih razaranja glede ostvarivanja proljetne, odnosno jesenske sjetve, ne zanemarujući ni kumulativne posljedice što će ih ovaj rat u svojoj konačnici ostvariti na poljoprivrednu proizvodnju i tendencije u življenju našeg seljaka i razvoju sela.

Tablica 6

Štete nastale uslijed ratnih razaranja (bez okupiranih područja)

Redni broj	Vrsta štete	Iznosi šteta
1	2	3
1	Direktne štete na objektima	28.577
2	Otuđeni poslovni prostor	1.030
3	Nenaplaćena potraživanja	1.158
4	Gubitak dohotka	5.663
5	Otuđena i uništena roba	615
6	Otuđena i uništena mehanizacija	480
7	Otuđena stoka	3.162
	Ukupno	40.685

Izvor: dokumentacija Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

Sama činjenica da je zakašnjeli dolazak snaga UNPROFOR-a onemogućio ostvarivanje planirane proljetne sjetve na oko 330-340.000 ha sjetvenih površina (što čini oko 34% od 938.000 ha programom utvrđenih površina ovogodišnje proljetne sjetve u Republici Hrvatskoj), ukazuje na znatnije teškoće i u planiranju, i u realizaciji ne samo programa poljoprivredne proizvodnje, nego i prehrambene bilance (prehrane pučanstva). Ovogodišnju proljetnu sjetvu u kriznim područjima osobito otežava potrebno vrijeme za razminiravanje nebrojeno mnogo mina na sjetvenim površinama. O veličini ovog problema dostatno kazuje i podatak da su inženjerske postrojbe Hrvatske vojske do 15. travnja 1992. razminiravale 623 minska polja, izvadivši pritom (sa oko 13.300 ha dobrim dijelom, sjetvenih površina) 20.912 mina. Uz svu stručnu obučenosť i vještinu, kao i punu pažnju pri razminiravanju ovih (najčešće sjetvenih) površina, ranjeno je 16 vojnika i 1 časnik Hrvatske vojske.

Spomenutim podacima korisno je dodati značajne gubitke u vinogradarstvu i vinarstvu, te voćarstvu. Direktni gubitak u vinogradarskoj proizvodnji protekle se godine izražava sa oko 100.912 t grožda odnosno, računa se sa oko 37.641.500 DEM uslijed gubitaka i šteta. U voćarskoj su proizvodnji gubici i veći, te se izražavaju sa 179.347 tona izgubljene proizvodnje voća, što su u novčanom iznosu rezultira sa oko 89.673.000 DEM. Vrijednost nasada vinograda u područjima pod privremenom okupacijom agresora procjenjuju se na oko 743.155.000 DEM, čemu treba dodati vrijednost nasada voćnjaka od oko 550.175.000 DEM. Posljedice gubitaka u vinarskoj proizvodnji treba gledati ne samo u razaranju i otimanju podrumskih i drugih kapaciteta (Vukovar, Ilok, Drniš i dr.), već i u činjenici da izostajemo ne samo s domaćeg tržišta, već i onoga drugog, inozemnog, gdje su erdutska, iločka, beljska, dubrovačka i druga vina izborila priznati status.

Vrlo značajnu kategoriju šteta i gubitaka za poljoprivrednu jest i razaranje objekata, laboratorijske opreme i raznovrsnih strojeva, ali i uništavanje ili otimanje genetski vrijednih materijala (iako je najveći dio na vrijeme sklonjen na sigurna mjesta). Treba pripomenuti da su vrlo ozbiljni podaci i štete nastali i razaranjem Poljoprivrednog instituta, odnosno Fakulteta u Osijeku. Šteta dosadašnjih razaranja objekata i nasada Poljoprivrednog instituta Osijek procjenjuje se na oko 26.073.700 DEM.

Uz primarnu poljoprivrednu proizvodnju značajne štete doživjela je prehrambena industrija, a samo je njena izrazita (predratna) prekapiciranost pomogla da nije bilo nestašica (budući da se raspoloživi kapaciteti koriste u znatno većoj mjeri). Spomenimo da je zbog ratnih razaranja izvan upotrebe oko 40% kapaciteta za klanje svinja, oko 33,5% kapaciteta za klanje goveda, oko 23% kapaciteta za proizvodnju polutrajnih kobasica, oko 32,6% kapaciteta za proizvodnju trajnih kobasica i drugih suhomesnatih proizvoda i preko 49% kapaciteta za proizvodnju raznih vrsta konzerviranih mesnih proizvoda. Treba upozoriti da je stradalo nekoliko vrlo krupnih i za Hrvatsku značajnih objekata, kao što su »Gavrilović«, Petrinja, DP »Belje«, PIK Darda, VUPIK Vukovar, »Bosut« Vinkovci i dr., zbog kojih imamo znatno osiromašenu ponudu trajnih mesnih preradevina, što se dosta teško nadoknađuje povećanjem proizvodnje ostalih domaćih kapaciteta, te uvozom, osobito iz Republike Slovenije.

Spomenutom pregledu razaranja u prehrambenoj industriji treba dodati i uništavanja ili otkimanja mlinova, pekara i silosa (u B. Manastiru, Vukovaru, Kninu, Gračacu, Vinkovcima, Osijeku, Đakovu ...), šećerana (u B. Manastiru), pivovara (u Daruvaru, Karlovcu ...) mljekara (Karlovac ...) i sl. Razumije se, i slabljenje tržišnog položaja, ili čak gubljenje pojedinih tržišta (zbog nemogućnosti ili otežane mogućnosti dopreme sirovina/otpreme gotovih proizvoda) bitno će determinirati položaj ove važne grane narodnog gospodarstva.

3. gubici i štete u šumarstvu

Na šumama i šumskom zemljištu evidentne su znatne štete. Poznat je primjerice, slučaj ekocida u šumi Bedenik kod Bjelovara, kada je od eksplozije skladišta streljiva uništena stara hrastova šuma, a slike opustošene šume obišle su svijet. Osim toga, šume na području ratnih djelovanja pune su neeksploziranih eksplozivnih naprava, granata i mina. Obavljanje potrebnih šumskouzgojnih i sječnih radova u tim je šumama nemoguće, ili je pak povezano s velikim rizicima za radnike i strojeve.

Pod neprijateljskom okupacijom nalazi se oko 780.000 ha šuma, ili 40% površina šuma i šumskog zemljišta Republike Hrvatske, podložnih besprimjernom pljačkanju. Najviše su na udaru vrijedne hrastove šume, stare više od 120 godina, koje su djelomično služile i za proizvodnju šumskog sjemena.

Neposredno utvrđena šteta na dan 31. prosinca 1991. iznosila je oko 3,835 mil HRD na šumama, te na šumskim cestama, građevinskim objektima i strojevima namjenjenim uzgoju, zaštiti i iskorištavanju šuma. Opljačkano je više od 3.000 motornih pila, 1.150 šumskih traktora, kamiona, dizalica i raznih priključaka.

Znatne su štete i na fondu divljači (osobito upucavanjem, te stradanjem od nagaznih mina i drugih eksplozivnih naprava). Primjetna je znatna spontana migracija divljači, a znatna su i unuištenja ograđenih prostora.

Kao posljedica raznovrsnih oblika devastiranja šumskih resursa došlo je do smanjivanja globalnog višenamjenskog funkcioniranja raznolikih hrvatskih šumskih ekosustava i to osobito:

1. gospodarskog potencijala u sirovinsko-energetskim izvorima drvne mase, ljevkovitog bilja i ostalih sporednih proizvoda, te divljači,
2. ekološkog potencijala u vidu: proizvođača organske materije i kisika; činitelja tvorbe tla i njegove plodnosti, konzervatora šumskog tla, posebice njegove filterske i pufersko-transformacijske funkcije, koja se u upravljanju čovjekovim okolišem ne može ničim zamijeniti, a koja je bitna za globalno stanje pedosfere i hidrosfere, i konačno čuvara i hranitelja genofonda mnoštva organizama,
3. okolišnog potencijala, glede zdravstvenoga, turističkog, rekreacijskog, športskog, duhovnog i estetskog značenja šuma.

Požari, eksplozije, nedopuštene i nekontrolirane sječe koje negdje prelaze u pravo uništavanje šuma, mehaničke ozljede stabala od granata, metaka, oklopnih vozila, devastacije tla požarima, sabijanjem gusjenicama i kotačima, trganja i ozljeđivanja korjenskog sustava, zagađivanja okoliša ispušnim plinovima i istjecanjem goriva i maziva, iskazuju se u brojnim neposrednim i dugoročnim posljedicama.

Osim materijalnih, predvidive su i ekološke štete:

1. smanjenje proizvodnje kisika i kemijska apsorpcija CO₂ zbog redukcije asimilacijskog aparata,
2. povećani rizik zagađivanja okoliša zbog gubitka lisne površine i smanjene filtracijske i puferske sposobnosti tla,
3. promjena kakvoće voda,
4. različiti stupnjevi erozije i deflacije tla do potpunog uništenja (osobito za krš i padine izložene vjetru),
5. smanjenje plodnosti tla i pogodnosti za prirodnu obnovu, što opet negativno utječe na razvoj vegetacije.

Valorizirati štete usko povezane s biološko-ekološkim značenjem šuma, kao ekološke niše mnogih živih organizama - jedinog ekološkog uporišta u prostoru, zahtijeva izradu složenog modela koji bi kvantificirao što je moguće veći broj relevantnih elemenata prirodnih i gospodarskih karakteristika šuma.

4. gubici i štete i ribarstvu

Zbog privremene okupacije, pod kontrolom legalnih organa Republike Hrvatske za sada se ne nalaze šaranski ribnjaci u Podunavlju - »Belje« (B. Manastir), ribnjaci u Vrbovljanima (N. Gradiška), te pastrvska ribogojilišta u D. Lapcu i Kninu. Prema evidenciji ovog Ministarstva, do 29. veljače o. g., poduzeća u području slatkovodnog ribarstva, imala su štetu od otuđivanja poslovnog prostora u Srbiji u vrijednosti od 79.105.000 HRD, gubitak dobiti u iznosu od 269.820.000 HRD, otudene i uništene robe - 44.352.000 HRD, štete na poslovnim objektima - 49.690.000 HRD, što ukupno iznosi 442.967.000 HRD.

U uvjetima pomorske blokade na Jadranu, nije se moglo ribariti, tako da je ulov morske ribe manji od onoga u 1963. Zbog navedene blokade, izostao je uobičajeno veliki jesenski ulov male plave ribe, što se odrazilo na preredivačku proizvodnju u prvom kvartalu o. g.

Navedene poteškoće kao rezultat imale su smanjenje proizvodnje ribljih konzervi i drugih proizvoda, tako da je ostvarena proizvodnja najmanja u posljednjih 20 godina.

Neposrednih ratnih šteta poduzeća u javnom vlasništvu nisu imala dok su profesionalni ribari iz pojedinih područja Jadrana (Novigrad Dalmatinski, Dubrovnik, Ston) pretrpjeli štetu na ribarskim brodovima i drugoj opremi. Ratni uvjeti negativno su se odrazili i na uzgoj morskih organizama i to nadasve zbog otežane opskrbe uzgojnih objekata ribljom hranom i drugim repromaterijalom.

5. zaključna razmatranja

Iz izloženog jasno proizlazi potreba da se što kvalitetnije i u što kraćem roku utvrde štete što ih je agresijom na Republiku Hrvatsku pretrpjela naša poljoprivreda (ali i ostala područja obnovljivih prirodnih resursa). Smisao njihova utvrđivanja ne može se iscrpiti tek potrebom za preciznim knjigovodstvenim evidentiranjem, te potraživanjem naplate odštete od agresora. Definiranjem strukture šteta, ali još i više, utvrđivanjem strukture i stupnja deficijencija postojećih kapaciteta (kako u području poljoprivrede, tako i šumarstva i vodoprivrede, te naslonjenih preradivačkih djelatnosti), može se utvrditi prioritarna lista njihova saniranja.

U ostvarivanju prvog i drugog zadatka nužno je osigurati punu uključenost kako vladinih, tako i znanstvenih institucija. Time se stvara potrební okvir i razvoju malih i srednjih poduzeća (gospodarstava). Nadalje, utvrđivanje ratnih šteta i gubitaka podlogom je i definiranju operativnog i funkcionalnog (a svakako i ostvarljivog) programa zahtjeva za pomoći iz inozemstva. Sasvim je sigurno da se međunarodni finansijski izvori (javni ili privatni) neće otvoriti, ni glede razvoja niti međunarodne pomoći, ukoliko izostane jasna percepcija temelja (što uključuje poznavanje šteta i gubitaka, a time i karaktera pomoći), te vizija budućeg razvitka (što predmijeva složeni krug pitanja od razvojnih prioriteta do sigurnosti kapitalskih ulaganja).

Anton Šeda

The extent of war losses and damage in the future agrarian policy

Summary

In spite of qualifications concerning the data available, the author attempted to present as completely as possible the proportions of the damage that agriculture, including the food industry and rural areas, suffered directly or indirectly in the duration of the war. He included damage and losses in forestry and fishing, too. The article's primary intention is to show how important it is to quickly gather precise data, to define the exact structure of the damage and the degree of deficiency of the capacities remaining. All this will serve to establish a priority list for the repair, reconstruction and construction of new facilities in agriculture and kindered primary activities. ■

Pertes et dégâts provoqués par la guerre en tant que base d'une politique agraire

Résumé

Toute réserve prise en ce qui concerne les données qu'il analyse, l'auteur tente d'exposer de façon la plus complète possible l'importance des dégâts qu'ont directement ou indirectement subi l'agriculture, sans oublier le secteur alimentaire de l'industrie, et les régions rurales, et ceci au moment où la guerre dure toujours. Y sont compris également les dégâts subis par la sylviculture et la pêche.

Le but principal de l'article est de démontrer l'importance de recueillir très vite des données essentielles permettant de définir de façon très précise la structure des dégâts ainsi que le degré de déficience des capacités restantes. Tout cela devrait permettre à établir une liste de priorités en ce qui concerne l'assainissement, la reconstruction, la construction de nouvelles unités dans l'agriculture ainsi que dans les activités primaires semblables. ■